

# Deviezenproblemen rondom de

## Tweede Wereldoorlog    deel 1

### Algemeen

Het leek mij nuttig om vóór de beschrijving van de deviezenproblemen eerst duidelijk te maken wat onder deviezen verstaan moet worden, zulks om misverstanden te voorkomen.

Van Dale's Groot Woordenboek geeft als omschrijving van deviezen: "alle geldswaarden die als betaalmiddel voor buitenlandse schulden (resp. aankopen) kunnen dienen". En geldswaarde betekent weer "alles wat (ver)koopbaar is en wat waarde heeft".

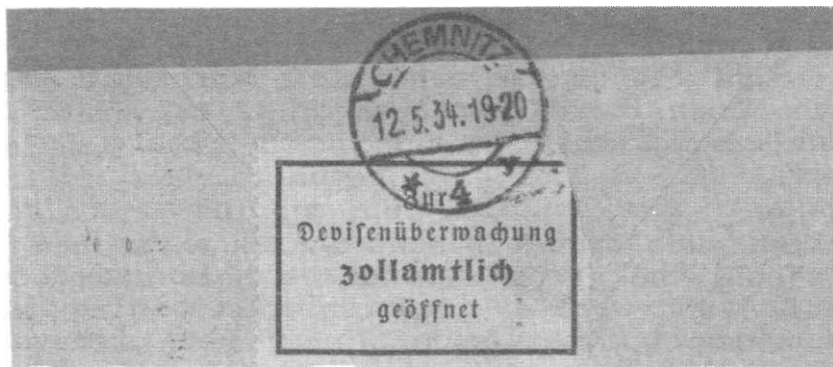
In het geldverkeer met het buitenland vallen onder het begrip deviezen bijv. bankbiljetten, effecten en wissels, maar ook gebruikte en ongebruikte postzegels en niet te vergeten poststukken.

### Voorgeschiedenis

In de tweede helft van de jaren twintig was er een duidelijke stijging van de koersen van effecten, waaraan in november 1929 echter een plotseling einde kwam. Er waren daarvóór echter al duidelijke waarschuwingen geweest voor een mogelijke omslag van de conjunctuur, maar hiermee werd geen rekening gehouden. De klap kwam zeer hard aan en het aantal faillissementen maar ook zelfdodingen was enorm. Voor Duitsland kwamen hier nog andere problemen bij. Dit land moest na de Eerste Wereldoorlog zeer grote bedragen aan zijn overwinnaars betalen, en het kwam na de beurscrisis en de gevolgen hiervan in grote financiële moeilijkheden.

Bij de Duitse burgers ontstond een grote angst voor een nieuwe inflatie, dus net zo'n geldontwaarding als enkele jaren ervoor toen een miljard mark nog geen cent waard was. Er werd toen al heel gauw geprobeerd Duitse marken naar het buitenland te sturen en daar om te wisselen in andere valuta's. De Duitse regering had dit echter al spoedig verboden en de autoriteiten begonnen toen post naar het buitenland te controleren, in het bijzonder aangetekende brieven.

Deze angst voor inflatie begon vrijwel direct na de beurscrisis van november 1929 om zich heen te grijpen. Volgens een Duitse verzamelaar zou reeds begin 1930 met de controle op deviezensmokkel zijn begonnen en hij zou ook verschillende brieven uit deze periode bezitten, die gecontroleerd waren. Ik heb dit echter niet kunnen verifiëren; door het plotse lijn overlijden van de Duitse verzamelaar heb ik helaas geen nadere gegevens meer gekregen.



1. Achterzijde van een brief uit Chemnitz en bestemd voor Den Haag, afgestempeld op 12 mei 1934. Na controle werd de brief met een neutrale bruine strook gesloten, en daaronder werd een 'zegel' van de deviezencontrole geplakt.

De oudste gecontroleerde brieven die ik ken, zijn van begin 1933. Er is wel een duidelijke aanwijzing dat de controle dateert van vóór 1933, hetgeen blijkt uit het volgende. In de zomer van 1931 ging een van de grote Duitse banken failliet. De Duitse regering besloot toen onder meer dat Duitse ingezetenen alleen met een visum naar het buitenland mochten reizen om te voorkomen dat men in het buitenland en buiten de banken om Duitse marken in vreemde valuta's ging omwisselen. Zo'n visum kostte toen 1000 mark: volgens de toen geldende koers was dit in Nederlands geld f 600. Naar de huidige waarde van het geld zou dit minstens tien maal zo veel bedragen, oftewel f 6000!



**2. Achterzijde van een brief, verstuurd vanuit Wenen naar Kopenhagen op 12 mei 1938. De deviezencontrole vond eveneens plaats op 12 mei 1938.**

Ikzelf was op dat moment in Saksen en aan de Tsjechische grens was het de hele dag doodstil. Het grote goederenverkeer ging nog voornamelijk per spoor, maar het grensverkeer, dus tussen plaatsen dichtbij de grens waarbij weer wel van vrachtauto's gebruik werd gemaakt, was nu ook onmogelijk geworden. Het reizen naar het buitenland kwam later wel weer op gang maar de angst voor een herhaling van de inflatie uit het begin van de jaren twintig bleef.

## Deviezencontrole

De Nederlandse Grondwet kent het briefgeheim, dat wil zeggen dat in principe niemand anders dan de geadresseerde een brief mag openen. Deze bepaling kent men in vrijwel alle landen van West-Europa, dus in landen met een democratische regering. Een Officier van Justitie mag echter tot opening van brieven overgaan indien hij gegronde redenen heeft om aan te nemen dat er sprake is van een of andere fraude.

Na de Tweede Wereldoorlog was er ook in ons land een strenge controle op deviezensmokkel. (Ik kom hier nog nader op terug.) Wanneer een ambtenaar van de PTT brieven in handen kreeg waarvan hij, na belichting met een speciale lamp, vermoedde dat er bijv. bankpapier in zat, ging hij met deze brieven naar een Officier van Justitie die daarna al dan niet besloot tot opening van de brieven over te **gaan**. Alleen hij was bevoegd deze beslissing te nemen.

Bij zo'n deviezencontrole gaat het dus enkel en alleen om de inhoud in die zin dat er zich mogelijk deviezen in een brief bevinden. Heel vaak wordt bij de bespreking van deze controle gesproken van censuur. **Dit is volkomen onjuist**. Bij censuur wordt juist gelet op (alle) **mededelingen** die zich in de brief bevinden. Volgens de Grondwet mag censuur alleen worden toegepast in tijden van oorlog of onder oorlogsomstandigheden. In het voormalige Nederlands-Indië werd in de periode van mei 1940 tot aan de capitulatie begin 1942 alle post van en naar het buitenland zowel gecensureerd als op deviezen gecontroleerd, zoals blijkt uit stempels en stroken op de enveloppen. Wanneer dan officiële stempels met het woord **deviezencensuur** worden gebruikt, betreft het toch wel een grove taalkundige onjuistheid.

## De Duitse deviezencontrole

Het is mij niet bekend op welke manier in de allereerste jaren de brieven bij de controle werden geopend en gesloten, maar uit gecontroleerde brieven uit 1933 en 1934 blijkt dat de opening niet steeds op dezelfde manier plaatsvond; hiervan zijn enkele voorbeelden opgenomen. Toen de Duitse deviezencontrole vrijwel normaal verliep, werden de brieven aan de achterzijde geopend door een snee in de breedte van de enveloppe. Indien er bij de controle van de inhoud geen deviezen werden aangetroffen, werd er over de gehele breedte een strook van 'zegels' geplakt. Wanneer de brieven weer werden doorgegeven aan de PTT voor doorzending, stempelde de PTT deze



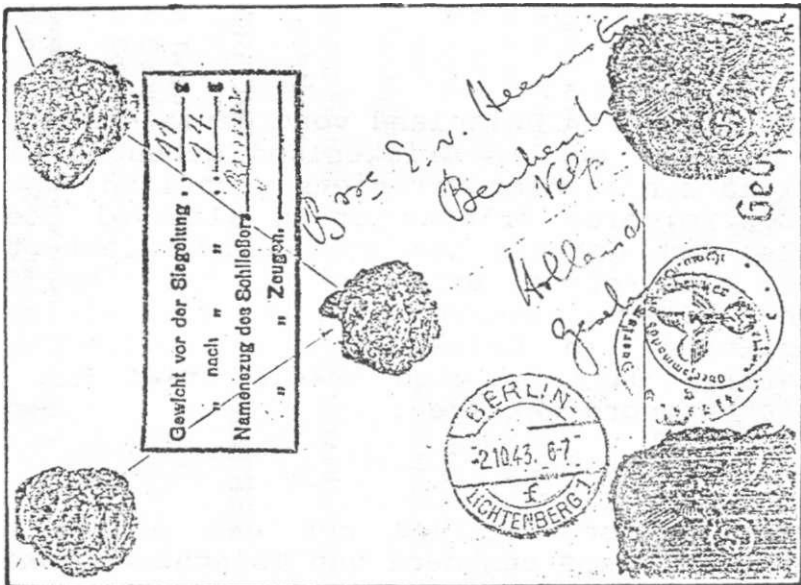
3. Achterzijde van een brief, verstuurd vanuit Hamburg naar Rotterdam op 3 oktober 1933. De brief werd na opening gesloten met twee 'zegels' van het postkantoor te Hamburg. Daarna werd een 'zegel' van de deviezencontrole op de enveloppe geplakt. Op dit zegel staat een paars stempel met de tekst:

Zollamt Post  
Hamburg 36

De brief werd op 6 oktober 1933 doorgestuurd.

strook af, hetzij met een handstempel, hetzij met een machinestempel. Vaak vindt men ook treinstempels op deze zegels.

Deze controle liep gewoon door tot in het najaar van 1939. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog had echter een aantal veranderingen in de wijze van controleren tot gevolg; deze veranderingen zal ik verderop bespreken. De bij dit artikel afgebeelde brieven laten in het bijzonder afwijkende sluitingen van brieven zien.



4. Achterzijde van een R-brief met aangegeven waarde, verstuurd uit Nederland naar Berlijn. In verband met de opening van de enveloppe zijn twee van de vijf oorspronkelijke lakzegels verwijderd en later door twee nieuwe lakzegels vervangen met een stempel waarin een Duitse adelaar staat.

In het rechthoekige stempel staat aangegeven hoeveel gram de brief vóór en na de verzegeling door de ambtenaren van de deviezencontrole woog.

## Oostenrijk

Op 11 maart 1938 werd Oostenrijk een deel van het Grootduitse Rijk; vrijwel direct werd ook in de Ostmark, zoals Oostenrijk toen werd genoemd, met de deviezencontrole begonnen. Uit de beginperiode zijn diverse afwijkende sluitingen bekend, doch al spoedig werden dezelfde zegels als in Duitsland gebruikt. Het enige verschil is dat de letters wat dichter op elkaar staan, waardoor de lengte van de woorden wat kleiner is.

## Griekenland

Niet alleen in Duitsland vond deviezencontrole plaats, ook in Griekenland gebeurde dit. Helaas kan ik hierover niets vertellen. Op de gecontroleerde brieven staan allerlei stemfels; het gebruik van cyrillische lettertekens geeft echter problemen bij het ontcijferen. Diverse malen heb ik verschillende instanties in Griekenland om inlichtingen gevraagd maar op geen enkele brief heb ik ooit antwoord gekregen.

## Oorlogsdreiging

Nadat Hitler in 1938 met een oorlog had gedreigd, werd een deel van Tsjecho-Slowakije aan Duitsland 'afgestaan'. Hierdoor kregen de Tsjechen grote moeilijkheden en werd de deviezencontrole ingevoerd. Maar ook in enkele andere landen, zoals Polen, werd met deze controle begonnen.

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in september 1939 leidde dit tevens tot een sterke uitbreiding van deviezencontrole. In het volgende deel zal ik de problemen rondom deze controle nader bespreken.

Drs. W.J. van Doorn